

LEHEN EKITALDIA

“IPARRA”

PARTEHARTZAILEA:

Joxe Mari Iparragirre, hirurogei urte zituela.

TOKIA:

Goierriko Itxaso auzoan zegoen Zozobarro Txiki ostatua.

GARAIA:

1881.eko Martxoa.

LEHEN EKITALDIA:

jantokian, afalondoan.

BIGARREN EKITALDIA:

leku berberan, minutu batzuk beranduago.

LEHEN EKITALDIA

Eskenatokia Zozobarro Txiki ostatuko jantokia izango da. Berez baserri arrunta izan arren, hemeretzigarren mendean auzo gehienetan zeuden bezalatsu Goierri aldeko Itxason Zozobarro Txiki taberna zen bertakoentzat, eta ostatu hurbiltzen ziren ibiltari urrientzat.

Itxura batera dena nahiko txukun eta abegikor dago, ziur asko gazabek urtero karez zurituko dutelako.

Ezkerreko paretan, barnebidetako atea dugu, eta ondoren, erabili behar ez denean ormara jasotzen den mahai tolesgarri txikia, azpian zizeilua duela. Hortik eta ertzeraino, supazter txokoan, enborrak eta abarrak.

Jarraian, parean, sugate ederra pizturik, ostean eta gelatzuaren goieraino ongi landutako burdinazko supina somatzen delarik. Han hemenka, trebera, suhatzak, hauspoa zintzilik, etab. Eta gainean tximinoa galanta, non sapaldan buztinezko ontziak eta argimutil batzuk aurki daitezke. Eskuinera jarraituz, apal txiki batean txapela, gerriko pareta eta jaka. Eta gero leihoa, jangelaren erdian gutxi gora behera; hertsirik dago gaua delako. Jarraian, eta baserri giroa osatuz, auzoko inguruneak agertzen dituen koadro zaharkitua. Eta amaieran, ertzean, beste apaltxo bat lorontziarekin.

Hirugarren pareta honetan erloju sotila ikus daiteke, eta honantzago kanpoko atea.

Sugate ondoan hasi eta kanpoko aterainoko luzeera denean haritezko eserlekua dago, aurrean dauden mahai parearen osagarri, eta ikusle goarengandik gertuago, beste mahai berdintsu bat aurkitzen da, bere aulkiekin. Mahai gainetan pitxer eta edalontzi batzuk, otzara pareta bata sagarrez eta bestea intxaurrez beterik, baserriko ogia, mahai tresnak, etab.

Eserlekuan, kanpoko ate ondoan, Joxe Mariren neguko longaina dago eta erdian, leiho pean, bere kitarra preziatua zutik.

Sugatea denbora guztian piztuta egonga da, bera arduratuko delarik. Oihala altxatzerakoan aurreko mahaian jazarrita dago. Gelditu zaizkigun argazkietan dakussagun legez, ilea eta bizarra zuriak ditu,

edozeinek kanta dezake. Ez al da hola? Nik behintzat sarritan abesten dut eta ez dago halakorik afalostean giro alaia sortzeko *Edalontzia mahai gainean utzita berriz aurrera dator* Gaur bertan, izan dira hemen barreak eta algarak, elazahar eta esaera ederrak, amaigabeko kantu ekinaldiak. Bikainetakoa Zozobarro Txiki jator honetan eduki dugun aforria! *Ezkerreruntz bizpahiru pauso ematen ditu, argi-fokoa berarekin doala. Emanaldi guztian erabilera honetxek jarraituko du, jantokia maila apalago batetan mantenduz.* Eta zuek galdetuko duzue “zertan ari duk Joxe Mari zaharra hor goian, bera bakarrik?”... Badakizue zer gertatzen den? Ia hirurogeita bat urte eduki arren, bihotz gaztea eta kementsua daukadala oraindik, eta gorputzak dirauen bitartean, aupa mutilak! Gauerdiko kanpai hotsa entzuteke dago eta! *Eskuma bekokian jarrita paretako erlojuari so egiten dio. Ondo ikusten ez duenez, zerbait hurbiltzen da...* Hamaikak eta laurdenak! *Buelta eman eta jendea begira berriz* Nik bai, hamaikak eta laurdenak besterik ez! Eta izugarrizko bizipoza!

Bost egon gara gaurkoan afaltzen, bi baserritar, mikelete pareta eta neu. Bihar lana zutela esanda nekazariok aspalditxo itzuli badira ere, beste hirurok lasaiago geunden eta puntuan joan dira ohera mikeleteak elkar oratuta, *Plantak eginaz* kantuan eta zarataka! *Barnebidetako atea seinalatuz* Entzun beharko ditugunak etxeoandrea iratzarri bada!... Odolberoa izan arren emakume jatorra da Zozobarroko Madalen, bai horixe, eta inguruetan ez duzue bera adinako sukaldari artetsurik aurkituko, ene ustez bederen *Iribarrez Tira*, ez pentsa gero beti berandu arte nabilenik... Bertsolaria eta abeslaria naizenez, noizbehinka lagunen bat agertzen da gonbidatzeko borondate onarekin, ondoren zortziko batzuk kantatzearen orden, eta, nola ukatu ba!

Ez daukat gaztetako ahotsik, normala denez, orduko eta oraingo bizipoza ere desberdina da; baina Joxe Mari zaharrak azkeneraino jarraitzen du gehientxuenetan *Mahaira doa, berriz txurrut egitera.* Zutik Dena dela, orain Urretxu inguruan ibiltzen naiz. Gaztetan berriz, oinak arinagoak nituelako edo, gelditu barik aritu nintzen auzorik auzo eta herririk herri *Alai* Nik ezagutu gabeko jai gutxi izango da Euskal-Herrian, hamaika adiskide egin dut han eta hemen, hainbat toki bisitatu... Beharbada egun goibeltsuak ere maiz suertatu zaizkit *Sorbaldak jasoz* Nola ez...

Ene gaztaroko kide gehienak, oster, jaioterritik irten gabe bizi izan dira, apalki eta baketsu. Herriko neska fin batekin ezkondu, seme alaba mardulak ekarri, eta zahartzaroan egunak lasai igarotzeko moduan daude. Osasunak lagunduz gero behintzat. Nolako alde bizimodu horren eta nik eramandakoaren artean! *Seinalatuz* Espainian, Frantzian, Italian, Alemanian, Portugalen, Britainia Handian, Argentinan eta Uruguayn egonda nago, eta aski dela deritzot ni bezalako euskaldun soil eta eskolagabearentzat *Pentsatuz, ikuslegoari* Suiza aipatu dut? Ba han ere ibili nintzen, eta baita... Beno, berdin dio. Arlote eta buhame deitu ohi didate erizpen estukoek, eta zer arraio! *Adoretsu* Pozik egoten dira gero Iparra arlotearen istorioak entzuten, belarriak erne, begiak zabal zabalik!

Aitzinera, ezkerreko aldera doa Egia esanda, iharduntsu xamarra naizelako edo, neuri ere laket zait ikusi ditudan gauzak eta atzerriko ohiturak kontatzea, gazteei bereziki... Joan den astean mutil koxkor batek ea zein zen gaztetako nire lehen oroipena galdetu zidan, eta ene ustez gauza txundigarriren bat entzutea espero zuen, eskolan bertsolaririk onena nintzela, etxetik kanpora ihesi nenbilela beti, edo horrelako zerbait. Segur asko ez nion gusturik egingo, beste adiskideen antzeko mutiko geldigorra bait nintzen. Orduko gauza arruntak, guztiz normalak etortzen zaizkit gehienetan gogora.

Eta galdetu zidanari zera erantzun nion, bederatzi-hamar urte nituen garaiko gertakizuntzua *Apal* Huskeria bat, ez gero pentsa... Etxean genuen txakurra bizkorra eta ausarta zen benetan, eta behin paseiatzera eraman nuen kalean behera. Urrun gabe errementeria zetorren berearekin, eta geu elkarren parera iritsi aurretik txakurrok burrukan hasi ziren, zaunkaka eta alauraka. Errementeriak ostikoka apartatu zituen, eta gurutzatzerakoan zera bota zidan erdi haserre "Jeginu gaiztoa, eh?" Eta nik berehala "Txakur biak ere..." *Esku biak zabalduz* Horrela bukatu zen dena. Aitari kontatu nionean zera itaundu zidan "Gizona haserre bazegoen, bere txakurraren jeginuarengatik ala gurearenagatik zegoen?" Eta ez nion ezer erantzun, ez nekien eta. Barrutik orde harro nengoan, errementeriari ihardetsi ez banion oso lelo-mutiko geldituko nintzela uste bait nuen, eta zerbait esaterakotan, kontuz ibili beharra zegoen"... Sarri gogoratu izan naiz gertaera horretaz eta eman nuen erantzunaz. Bota dut traketsagorik harrez gero!

Horrelaxe kontuak *Eskuin aldera doa, kantatzen hasten denean*

Glu glu glu glu,
glu glu glu glu,

Txit pozik nago. Ez dakit entzunda daukazuen... Badira hiru urte Ameriketatik etorri nintzela familia han utzita, denok batera itzultzeko dirurik ez genuelako, eta nahiko larri aritu naiz orain arte. Beraiek han, nerau hemen... Alabaina, Jaungoikoari eskerrak laster datozkit alaba biak lagun egitera, eta pitinka guztiok bilduko gara berriz Urretxun denbora gutxi barru *Patrikatik familiaren argazki zaharkitua atera eta ikuslegoari erakusten dio, Anjela eta alabak bereziki seinalatuz* Anjela maiteak eta biok zortzi seme-alaba ditugu, eta denak daude etortzeko desiratzen! Berriz elkarrekin!

Erdian, zutik Gaur egun Eukal-Herri guztian ezagutzen naute, askotan ihardun naizelako nere kitarrarekin "Gernikako arbola" eta beste hainbat abesti kantatzen, baina hogeita *Eskuma burura eramanda, pentsatuz*. Laster Bai, hogeitamairu urterarte ez nintzen horretan hasi. Eta arestian azaldu dizuedan legez, nire gaztaroa erabat arrunta izan zen. Beno, hainbeste ere ez, apika, eta erru guztia Lehen Gerra Karlis-tarena da, zorigaitzezko gerra harena. Anjelari makina bat aldiz esan diot Karlistada hura suertatu ez balitz eraman dudana bizitza... *Pentsatuz* Begira, hamairu urte betetzeke nituen gurasoek Urretxutik Madrilerara aldatzea erabaki zutenean. Aita gozogilea zen, eta herriko irabaziak urriak zirelako, urte batzuetarako hiri handi batetan lana egitea pentsatu zuen. Toki-aldaketa hark gogor eragin zidan, ezen Urretxutik irte-tzen ohitua egon arren, Zerainera osabarengana edo Gasteizera latin ikastera, hura izan bait zen sorterritik aldendu nintzen estraineko aldia *Eskubiruntz doa*. *Geldi* Madrilen ikasten urte bete inguru pasatu ondoren, aipatu dizuedan Gerra Karlista sortu zen eta harekin batera ene buruhaustek.

Ohizko euskal giroan bizi ginenez, etxean maiz mintzatzen ziren hemendik ailegatutako albiste ilunei buruz. Eta hasieran gehiegi kezkatzen ez banintzen ere, pixkanaka eskarmentu-ezak amets liluragarrietan murgildu ninduen, azkenik soldadurik onena izateko asmoz gerrara etortzea erabakitzen nuelarik. Horrela, goiz batean, amari esko-

lara nindoala esanda, ilusioz beterik hartu nuen honuntzako bidea eta azkar heldu nintzen berriro Urretxu maitera.

Apal Zergatik egin nuen hura? Zerk bultzatu ninduan?... Ez da erraza jakitea. Zirrara sakonen bat sentitu beharko nuen hain gazterik gurasoen etxetik aldentzeko. Sentimendu hori, dudarik gabe, gure Herriaren etorkizunarekin lotuta zegoen, adin horretako mutiko batek asma zezakeen moduan. Eta ondorioaz garbi ohartu naiz gerora. Horixe bihurtu zen ene bizitzako erabakirik garrantzitsuena, berak markatu bait zituen aurrerantzeko guztiak. Hamalau urtekin... Gauzak nola diren, eh? Une hartan gurasoekin hitzegin, edo beraiei nire asmoak aitortu izan banizkie, edo... beste zerbait, agian *Iribarrez* agian ez nintzatekeen gaur zuekin hemen egongo!

Eta hori ez da dena. Urretxun, osabak ezetz, ez nintzela inola ere soldadu joango. Ni berriz, nere teman. Eta badakizue bere ateraldia? *Isilunetxoa, ikuslegoaren erantzunaren zain egongo balitz bezala* Gurasoen etxetik ihes egitea izugarrizko bekatu handia zelako, Lazkaoko Karmeliten komentura bidali ninduen hurrengo egunean! Hura burutik eginda zegoen. Nor eta Joxe Mari komentura. Horregaitio!... Bide erdian buelta egin eta azkar hurbildu nintzairen Zumalakarregiren tropei, tente asko. Han berriz, *Eskumarekin adieraziz* mutil koskorra nintzela ikusita zalantzan jarri ziren, baina nire asmo sendoa azaldu nienean, onartu ninduten azkenean. Osabak, eginahalak egin arren, ez zuen ni etxeraterik lortu. Ene bihotza karlistekin zegoen eta beraien zorikide izatea gura nuen beste gauza ooren gainetik.

Motel xamar dagoen sua indartzera doa, albotikoak sartuaz. Bertatik jarraitzen du, hauspoa eskuetan duela Gipuzkoako Batailoian, Iturritzarenean eta azkenik Don Karlosen Zaintzaile, bost urtetan aritu nintzen gudari... Adiskide zintzo ugari egin nituen bertan. *Ikuslegoari* Gertatu zaizue nehoiz? Une latzak konpartitu ezkerreko bizitza osorako halako lotura fidagarria sortzen da, leialtasun berezi bat. Hegoameriketara jarraitzen dute batzuk, Buenos Airesen, Asuncionen, herri ttikietan...

Gerrarakoan ezer gutxi nekien politikaz, eta apurka ikasi nituen zertzuk ziren Biltzarreak eta Lege Zaharrak, Eskubideak eta Foruak *Isilunetxoa* Gero, aski ezaguna da Espartero eta Maroto jeneral maltzur haiek nolako sasi-bakea ezarri ziguten Bergarako besarkadarekin *Apal*

Bera izan zen nere zorigaitzaren hasiera, eta akaso ene halabehear geldigor hau bideratu zuen gertakizuna.

Akordio kaxkar hura onartu ez genuenok Euskal-Heritik alde egiteko premian aurkitu ginen, eta penaz, bai gerra galtzeagatik eta bai gurasoak agurtzeko astirik ez nuelako, Pariserantz abiatu nintzen. Ez nekien zenbat denborarako nindoan erbestera, eta nahiko ilun nekusan etorkizuna... Pozgarririk bilatzekotan, osasuntxu jarraitzen nuela bi bider zaurituta egon arren, eta tira, zerbait ikasi nuela.

Zizeilu ertzen jezarriz Arestian aipatu dizuet hamalau urtekin etxetik aldegiteko erabakia hartu nuenean konturatzeke nengoela nolako eragina izango zuen, ezta? Hemen ondorioa. Dirudienez, nere patua batetik bestera ibiltzera omen da *Etsipenez* Hemeretzi urte eta mila kilometrotara...

Alaiago Orain ileak zurituta eta bekokia zimurrez beterik badaukat ere, garai hartan mutil mardul eta indartsua nintzen *Keinuak eginaz* Adats luze beltz ederra, begi sutuak eta ahots garbia, bizkar sendoak... Gainera, nortasun trinkoaren jabe banintzela uste nuen, ikasiak bait nituen nire Herriko eskubideak eta beharrak, ikusiak mendiak eta ibaiak; munduari aurpegia emateko prest nengoen!

Parisera ailegatu ala, zaldun liberal handiki baten jauregian, Rocrejakin Markesarenean hain zuzen, igaro nituen zerbitzaritzan urte zorionsu batzuk, eta frantsesez trebatu ondoren, Lamartine, Chateaubriand eta Lamennis olerkarien liburuak irakurtzeari ekin nion, ene jakituria urria zabaltzeko asmoz. Bestalde, tokiak ezagutzeko zaletasunak bultzaturik Lyon, Alpes, Tyrol eta bertze hainbat lurraldeetara lagundu nion Markesari gogo onez. Ez nituzke nere Euskal-Herriarengatik aldatuko, baina zinez diotsuet, badira hemendik kanpora ere paraje dotoreak *Aurrera datorrela* Giro horretan iharduteak harreman berriak edukitzeko aukera aproposak aurkezten zizkidan, eta halaxe adiskidetu nintzen Caroline Duprez sopranoarekin... *Irribarretsu* nire lehen amodioarekin.

Gauzak nola diren bizitzan zehar. Oraintxe artzai, oraintxe Markesaren jauregian... Batzuk ez didate sinesten "Hi Pariseko teatroetan aristokraziarekin? Hoa piku bila, Iparra!" Eta egia da! Joxe Mari zaharrak akats ugari dauka, baina ez da sekula santan gezurtia izan...

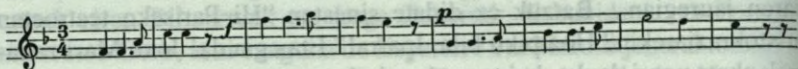
Caroline abeslari ospetsua Pariseko artisten munduan estimazio handian zegoen, eta behin zortzikoak kantatzen entzun zidanean, borronteaz eskaini zitzaidan musika irakasteko. Handik hilabete batzutarra bere etxean nengoen, eta bapo iragan nituen bertan hiruzpalau urte. Emakume argia, azkarra zen, eta *Kapela kentzera doan moduan oso panpoxa!*

Iraultzararte pozik jarraitu arren, errepublikazale eta inperialisten arteko istiluetan kalean "Marsellesa" abesten nuelako, gizon arrisku-tsuegizat hartu ninduten eta atzerri latzagora jo behar izan nuen. Bigarren aldiz derrigorrean, Caroline maitea penaz agurtu ondoren... *Erdira doa, aurreko mahaira. Edalontzia hartuta Ederki moldatu ginen bestela Parisen. Topa bat han utzi nituen adiskide guztiengatik Edatera doa, baina edalontzia hutsik dagoenez, mahaira hurreratu eta berriz betetzen du pitxerretik. Xurruapatu eta gero, kantatzen hasten da*

Gure sabela bete behar da
ahal bada gauza onarekin,
dagoen lekutik eragin bapo
aupa mutilak gogoz ekin.
Glu glu glu glu,
glu glu glu glu,
Errepika osoa

Umorea da gauzik onena
nahigabeak ditu ahaztutzen,
uju ta aja hasi gaitezen
euskal doinuak kantatzen.
Glu glu glu glu,
glu glu glu glu,
Errepika osoa

Edalontzia mahaian lagata Dagoeneko mikelete biak lotan egongo dira, zurrungaka. Ni afari zalea naizela baina *Barnebidetako atea sei-*

nalatuz beraiek ere... Non nenbilen? Ah bai, Parisetik irtenda. Suizan eta Alemanian aritu nintzen denboraldi luzean, eta nahiko bizimodu gorria neraman, ene irabazpide bakarra kitarrarekin lagunduta kantatzea bait zen.

Eskuin aldera doala Ondoren Italiarantz hartu nuen. Fiorenzako abeslari talde batetan onartu ninduten, eta beraiekin ezagutu nituen ha-maika hiri eder eta hainbat artistaren lan baliotsu. Haiekin kantatzea interesgarria bilakatu zitzaidan, tankera berriak ikasi eta ikuslegoaren aurrean agertzeko erraztasuna hartu nuelako. Gogoan daukat oraindik *Zalantzan* Egon zarete nehoiz Italian?... Zoragarria da, Fiorenza bereziki. Hango elizak, hango gaztelu eta museo ederrak! Anjelari aginduta daukat itzultzerakoan eramango dudala dena bisitatzera, bidaiarako lain aurreratzen badugu bederen. Seme-alabak Urretxun utzita, biok bakarrik joango gara, bera eta ni. Hori baino gehiago zor diot ene emazte kuttunari.

Ohartuko zarete batzutan kontuen haria galtzen dudala, eta *Erdi lotsaz* barkatuko didazue. Adinagatik edo, konzentrazioa falta zait. Zer egingo dugu! Inglateran, eta jakinmina asetzeko asmoz, nere kasaz Londresen geratzea erabaki nuen. Buhameen pare nenbilen, pub-etan kantuan bizitzeko adina irabaziz, Mazarredo jeneral bizkaitarrarekin topo egin nuenean. Tirolesa bat euskaraz entzun zidanean, hunkiturik agurtzera etorri zitzaidan. Eta azaldu nionean zergatik nengoen atzerrian berehala eskaini zidan bere laguntasun guztia. Esan eta egin. Pasaporte berriarekin ene ametsak betetzeko bidean jarri ninduen...

Hogeitamaika urte nituen, eta hemeretziarekin laga nuen Euskal-Herria...

Erdira dator Ahalik eta azkarren abiatu nintzen etxerantz, ezen jakinaren gainean bait nengoen nire aita Joxe Austin bost urte lehenago hila zela, eta hargatik ondasun gehiegirik gabe bakarrik zegoela ama maitagarria *Oroituz, minberaturik* Bene benetan poztu ginen biok elkar besarkatzerakoan. "Hauek al dira eskolatik bueltatzeko orduak?" bota zidan irribarrez, hainbeste urtetan ikusi gabeko seme galdua goitik behera miatzen zuen bitartean.

Egunetan ihardun genuen gure barrenak elkarri hustutzen... Bere alboan jarraituko nuela agindu nion, eta denboraldi baterako Madrilén gelditu nintzen.

Aurreko mahaiko aulkian jezartzen da Ene bizitzako etapa berri bat hastera nindoala konturatuta, etorkizunari begira jartzea komeni zitzaidan. Jadanik era askotako bertsoak nekien, espainolez, italianoz, frantsesez eta ingelesez ikasiak abesti ugari, baina hala eta guztiz, edo horretxegatik, ez nengoen aseta. Barnean zerbaiten beharra somatzen nuen, neronek sortutako konposizioekin ihardutea zen ene xederik beroena, eta horrela hasi nintzen zortziko berezi batekin lanean. Neure buruari eta jendeari zenbaiterainoko trebetasuna neukan erakusteko.

Gogoz saiatu ondoren, gai bakarra iruditu zitzaidan egokia, Jaungoikoa eta Lege Zaharra. Zeren, erbestean egon arren, ez bait nituen ahaztu gure Herriaren azken urteotako estatusunak; gogoan nituen Karlstadarekin galdutako eskubideak, eta bihotzaren barrenak hori azaltzea eskatzen zidan...

Jaungoikoa eta Lege Zaharra gaitzat hartzerakoan, gure Herriaren jitea adierazi nahi nuen eta hortxe zegoen koska. Pariseko garaitik "Marsellesa" txit ondo nekien *Ikuslegoari* Ezagutzen duzue?... Ez dakit; zuzen ala oker, nik behintzat orduan gerlako himnoa neritzon, bertan heriotza, odola, armak eta antzeko hitzak dutelako esangura garrantzitsuena. Eta horrek ez zuen gure Herrirako balio. Euskaldunok lege eta ohitura zaharren gordetzaileak gara betidanik, bakean eta alaitasunean *Serio* kanpotik zapaltzaileak iritsi arte bederen. Gogamen hauek garbi neuzkan idazterakoan, jendeak ez zuelako beste zentzurik bereganatuko. Eta kantuaren oihartzuna herri guztietako zoko ezkutue-netaraino ailegatzeko, sarkorra eta ikasterraza behar zuen izan.

Dabilela Lege Zaharren ezaugarri egoki baten bila niharduela, plasta! Gernikako arbolaren irudia bururatu zitzaidan, eta huraxe hautatu nuen zortzikorako aproposena zelakoan *Alde batean* Hartarako musika zehatzik ez nuen, eta doinua bertsoekin batera mamituz joan zela esan daiteke.

Lehendik abeslaria banintzen ere, asko kostatu zitzaidan. Nortasun handiko zerbait moldatzeko, ahaleginez saiatu nintzen jira eta buelta harik eta hamabi ahapaldiok burutu arte. Errepikakoa dotore gelditzen, neronen uste apalean, eta bertan errimatzen duten lau hitzak dira ekinaldi guztiko ezaugarriak, bedeinkatua, maitatua, frutua eta santua. Jaungoikoa eta Lege Zaharra azpimarratzen dituzte. Bedeinkatua eta santua alde batetik, maitatua eta frutua bestetik.

Ene eritziz, alabaina, berba hauei halako lirikotasun alai bat darie, eta nahiko bertso samurra eta herritarra iruditu zitzaidan orduan. Urteek arrazoia eman didatelakotan nago. Gaur egun ezin dut jaialdirik edo erromeriarik amaitu "Gernikako arbola" ospetsua kantatu barik... Aski da nire izena aipatzea zortziko horrekin gogoratzeko, edo alde-rantziz. Eta hasieratik erdietsi zuen gainera izugarrizko arrakasta. *Ikuslegoari, apal* Norbaitek pentsatuko du ez dagokidala neure lanaren goraipamena egitea, edo harrokerietan nabilela ardoa franko edan ondoren, baina ezagutzen nautenek aitortuko dizuete ez naizela horietakoa.

Dabilela Madrilen bizi ziren euskaldun gehienek hiruzpalau tabernatan izaten zituzten beraien solasaldiak. Hauetako baten, "San Luis" kafetxean, biltzen zen gauero hainbat euskaldun jator, giro ederrean, Juan Mari Altuna durangoarrak pianoari doinu alaiak ateratzen zizkiolarik. Berari abestu nion aurrenengoz bertso-sail berria, eta "Neuk lagunduko diat pianoz" esanaz, hurrengo gauean aurkeztu genuen "Gernikako arbola" jendaurrean Altuna eta biok. *Sentiberatsu* Hogeitamabi urte nituen orduan, eta gaurregun baino ahots sendoagoa... Beldur antxean banintzen ere, segurtasunez beterik bukatu nuen *Alai Hura* zen zoramena! "Biba Foruak! Gora Euskal-Herria! Hi haiz mutila, hi!" Jendea oihuka eta txaloka! Behin eta berriro errepikatzeke eskatzen zidaten. Ugazabak hango apoteosisa ikusi zuenean, pozik kontratatu ninduen gauero kantatzeko. Bai, inoiz fin aritu banaiz, orduko hartan asmatu nuelakotan nago *Erdian, hunkituta, leun hasiko da.*

1 - Gernikako arbola

da bedeinkatua

euskaldunen artean

gutziz maitatua.

Eman ta zabal zazu (*b*)

munduan frutua

adoratzen zaitugu

arbola santua.

2 - Mila urte inguru da

esaten dutela

Jainkoak jarri zuela

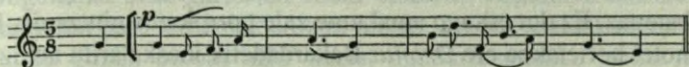
Gernikako arbola.

Zaude bada zutikan (*b*)

orain da denbora

eroritzen bazara

arras galdu gara.

3 - Ez zara eroriko

arbola maitea

baldin portatzen bada

Bizkaiko Juntea.

Laurok hartuko dugu (b)

zurekin partea

bakean bizi dadin

euskaldun jendea.

4 - Betiko bizi dadin

Jaunari eskatzeko

jarri gaitezen denok

laster belauniko.

Eta bihotzetikan (b)

eskatu ezkerok

arbola biziko da

orain eta gero.

... Aitortuko dizuet politena? *Pentsatuz* Edo tristeena, nola hartzen den. Zortzi seme-alabok dakite "Gernikako arbola" kantatzen, nagusiak oso ondo gainera, eta badakizue zer gertatzen zaien? Hegoamerikar doinutxo hori ematen dietela hitzei, halako amaiera bereritxo bat... Entzun duzue nehoiz hegoamerikarrik berbetan? Gureak hainbeste agian ez, baina badute beraiek ere kutsu hori. Joxe Mari zaharraren seme-alabak. Ulertzen zergatik ekarri nahi ditudan Urretxura?

Eskuin aldera doa, isilik. Eserlekuaren ertzean jezarriko da Hilabete batzu egin nituen Madrilen kantari, eta Euskal-Herrian nire berri jakin zutenean, gonbiteak handik eta eskabideak hemendik, ilusioz beterik abiatu nintzen lur maitera, aurreratu ahal izandako txanponak amari utzi ondoren.

Kafetxeetara, auzoetara, hirietara joan behar nuela; zahar eta gazte, guztiek irrikatzen zeudela ene bertsoak ezagutzeko. Tximistaren pare hedatu zen azken bazterreraino. Denek entzun nahi zuten, denok ikasi zenuten...

Ia galduta zeuden Legeak aipatzerakoan, gori-gori jartzen ziren guztien bihotzak. Eta sekula baino sakonago sentitzen nuen sorterriranganganako maitasuna; argiago nekusan Herri honen nortasuna eta izatea *Zutituz* Ehundakak, milakak hurbiltzen ziren entzutera. Eta bat egiten zuten "Gernikako arbola"ren mezuarekin. Ongi etorria nintzen edonon... A zer nolako urteak. Ez zaizkit berehalakoan ahaztuko...

Erdira doa Nolanahi, arantze gabeko larrosarik ez dagoela diote, eta horrelako burukomin bat jasatzea tokatu zitzaidan *Irribarrez* neska polit bategaz. Ez dut esango emakume zale porrokatua nintzenik, baina ezta motel horietakoa ere *Oroituz* Bakardadetik iheska aritu nahiz beti,

eta lehenago Parisen nengoela abentura pare bat eduki nuen, bata arestian aipatu dizuedan Carolinerekin eta bertzea Sophie-Adèle amoltsuarekin *Apal* Urte batzutara jakinarazi zidaten gainera Sophie-Adèle haurdun zegoela Inglaterrara joan nintzenean, eta mutikoa izan zuela... *Eskuak zabalduz* Azkenean, ezerezean gelditu ziren amodio biak... Bestalde, egon dira *Zalantzan dago* Beno, ni bezalako bertsolari buhameak erromantiko samarrak garela egia da, eta ba *Irribarrez* zergatik ukatu.

Lehenagoari jarraituz, denboraldi horretan kausitu nuen neska hura, Manuela, bihotzeraino sartu zitzaidan eta txoraturik nenbilen bere atzetik. "Gernikako arbola"ren arrakasta ikusi eta gero, era desberdinetako zortzikoak egiten ausartu nintzen, eta Manuelatxori ere moldatu nizkion. Oraindik itxaropentsu nengoela "Nere maitearentzat" izenekoa, eta bestea "Zugana Manuela", etsipenez beterik.

Neska liraina, polita zen, eta bertsoak tankera horretakoak nahi nituen burutu *Erromantikoki* Ongi gogoratzen naiz zein malenkoniatsu jartzen ninduen "Zugana"ren bigarren ahapaldiaren hasiera hark *Errezitatuz, goxo*.

Amorioz beterik
esperantza gabe,
zergatik egin zinen
bihotz honen jabe.

Dabilela Hamaika halako! Bertsolari eta ameslari *Ikuslegoari* Bada-kizue zer erantzun zidan azken finean? Ez zitzaizkiola bizardunak gustatzen! *Serio* Beste zerbait esan gura zuelakoan nago, berarentzako txori geldigorregia nintzela, nerekin ez zuela habia epelik izango, alegia.

Herriz herri jarraitu nuen abeslari, eta behin eta berriro deitzen zidatelako toki gutxi egongo ziren Euskal-Herrian ezagutzen ez nindutenak. Hala eta guztiz, ospe eta ohore gehien hartzen ari nintzenean, txalo eta goraipamen beroenak jasotzen nituenean, gutxien pentsatzen nuenean, zapla! Zigorra. Non? eta... Tolosan!

Hogeitalau ordu gartzelan eduki ondoren, fiskalaren aurrera eraman ninduten bere arrazoiak entzun nitzan. Jendea asaldatzen nenbילה, mundu guztia berotu nahi nuela, agintarienganako gorrotoa eta

errespeto-eza zabaltzen niharduela *Haserre* Nik al dakit zenbat salaketa entzun behar izan nuen gizontxo haren ahotik? Madrilen ezezik, bertan, probintzian ere bazirela nere aurka zihardutenak, eta itzalean usteltzea ez baldin banuen gura, atzerrirako bidea har nezala...

Zeharo lur jota utzi ninduen albiste txar horrek. Saminduta, begiak lausoturik aldegin nuen hurrengo goizean *Barnebidetako ate ondoan, geldi* Ez nuen aditzen nola beste euskaldun batek egin zezakeen koldarkeria hori; ezin nion azalpenik aurkitu. Eta atzerri hitzaren adierazpen garratza ikasia eduki arren, asko sufritu nuen humilazioarekin *Isilunetxo*a Sendatu ezinezko zauri hura oroitzeko bertso batzuk asmatu nituen *Kantatzera doa. Zalantzan Baina... Atzera begiratu, ikuslegoari itxaiteko keinua eginda, kitarra hartzer*a *doa. Itzuliz* Abeslari aritzeko kitarra eder hau dut lagun, eta joaten naizen leku guztietara daramat neure izatearen zatia balitz bezala... *Serio hasiko da.*

1 - Zibilak esan naute

bizi

Tolosan behar dela

gauza hau erabaki,

giltzapean sartu naute (b)

poliki poliki

negar egingo luke

nere amak baleki.

2 - Jesus tribunalean

zutenean sartu

ez zion Pilatosek

kulparik bilatu,

nigan ere aurkitu ez arren (b)

ez dite barkatu

zergatik ez dituzte

eskuak garbitu.

3 - Gartzelatik atera

fiskalen etxera

abisatu zidaten

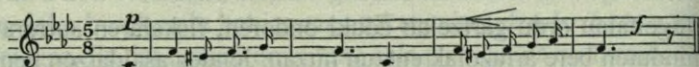
joateko berehala,

ez etortzeko gehiago (b)

probintzi honetara

orduan hartu nuen

Santander aldera.

Kitarra aulkian laga ondoren. Bi urte luze igaro nituen lekorean, Espainia eta Portugal aldean. Ez diot inori holako zoririk opa. Hemen jende xeheak zintzoki estimatzen ninduelako aspalditxoan polito nembilen, eta *Irribarrez* noski, poltsikoak igartzen zion. Baina nuen ogibide bakarra bertsolaritza zenez gero, atzerrian ez nuen zer eginik horrekin *Apal* Hamaika egun gorri pasatu nituen, edozein lekutan lo egiten, gose antzean sarri, bakardadean gehienetan...

Sagar bat hartuta mahai ertzean eseriko da, eskumako oina aulki gainean ipintzen duela Berriro itzultzerakoan duda- mudan nentorrenez, egin zidaten harrera onak eta eman zizkidaten zihurtasunek zeharo lasaitu ninduten. Eta jakina, atzera lehenetan hasi nintzen auzorik auzo, jendeari alaitasuna eta bizipoza eramanaz nere abestiek.

Horrela jarraitu nuen denboraldi luzean, patxadan eta ardura larregirik gabe, *Begiak pizten zaizkio* nere emazte den Anjela maitea ezagutu arte. Tolosako ostatu batetan neskame zebilen, eta berehala maitemindu nintzen Anjelaz. Jadanik aitortu dizuet ene bihotzak ez duela hartarako bultzakada handirik behar izaten... *Zutituz, sentibera-tsu* Anjela, ordea, bestelakoa zen, berezia eta zoragarria benetan... Itxura batera ez eman arren, hogeitamazortzi urte banituen ordurako, eta nere aldean gaztea zen Anjela *Pozkor* Baina nirearen pareko maitasuna sortu zitzaion bihotzean, eta ezkontzea erabaki genuen!

Kezkatan jarri ninduen konpromezu horrek, egia esanda, neronen berri banekielako, eta gogoeta ugari bururatzen zitzaidan... gehienetan erantzunik aurkitu gabe. *Beretzat* Izango al nintzen gauza ezkontza ostean etxea mantentzeko eta finkatzeko hainbeste urte nolabait ibili ondoren? Edo etorkizun duin bat eskaintzeko emazteari eta umei...?

Ez nekusan garbi. Zuhaitz hazitxoegia ez ote nintzen jokabide zaharrak aldatzeko. Eguna joan eta eguna etorri, asmatu ezinik nembilen *Alaiago* "Ta zergatik ez Ameriketara? Huraxe duk, antza denez, aukerarik egokiena! Hemen nere ipurloka hau asentatzerik ez badiat, agian gizarte ezezagun hartan bai. Ohitura berrietara moldatu beharrak hartaratu natxiok, eta familia hazteko bizibidea aurkitzea errazago egingo zaidak... Aspalditxoan makina bat euskaldun urte gutxiren buruan Ameriketara aberastu dela egunero entzuten diagu. Besterentzat horrenbesterainoko maukak badira, guretzat zeozer izango al duk! Ez gaituk betiko urrunduko; urte batzutan lana senper egin, eta zahartzaro lasaia pasatzeko adina diruz bueltatuko gaituk... Harreman onak dituzten

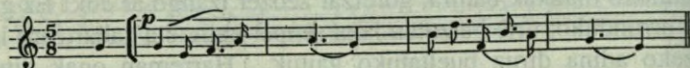
adiskideak badizkiat paraje haietan eta, hasteko behintzat, ez diagu laguntasun faltarik edukiko...”

Aulki ertzean sostengaturik Buruko lapikoan egosten nuten go-goeta hauek, eta ez behingoan baina halako batean *Goxo* “Etorriko al zinake nerekin Ameriketara?” bota nion Anjelari *Harriturik* “Ameriketara? Gizona, Ordiziko perira joatea dela uste duzu?”... Zalantzas josita utzi nuen koittadua. Gurasoen beldur ere bazen, eta arrazoi osoz, ezkontzeko baimen eske heldu zitzaientean, gazteegia zelako ukatu egin baitzioten.

Konponbidea? *Zutituz, adoresu* Dena bertan behera utzi eta Argentinan ezkondu! Hemen beste paper eta onespen beharrik ez genuen izango eta! Guztiz maitemindurik geundenez, ez zegoen munduan gu geldierazteko oztoporik! *Berriz kitarra hartzen du* Gainera, han bizi ziren euskaldunei “Gernikako arbola-ren mezua eramango nien. Ameriketara erein txerto berriak” *Gogoz Eman ta zabal zazu munduan frutua! Kantatzen hasiko da, baikor.*

Betiko bizi dadin
Jaunari eskatzeko
jarri gaitezen denok
laster belauniko.
Eta bihotzetikan (*b*)
eskatu ezker
arbola biziko da
orain eta gero.

Gernikako arbola
da bedekatua
euskaldunen artean
guztiz maitatua.
Eman ta zabal zazu (*b*)
munduan frutua
adoratzen zaitugu
arbola santua.

Kitarra aulkian utzita edalontzia betetzera doa, baina pitxerra hutsik dagoenez Hau bukatu da Sorbaldak jasoz Bila joan beharko. Itxain pixka bat, mesedez, berehala itzuliko naiz eta... Pitxerra hartuta barnebidetako atetik kanporatzen da, emaro.

BIGARREN EKITALDIA

Agertokia lehenetan dago, batere aldatu gabe. Pitxerra kontuz dakarrela, barnebidetako atetik alai dator. Edalontzia bete eta txurrut egin ondoren... Sekulako ardoa! Ameriketara ez duzue halakorik aurkituko, ez horixe. Joxe Mari zaharraren hitza!

Non nindoan? *Pentsatuz* Ah bai, bertara abiatzeko asmotan genbiltzela. Urteak haiek *Aitzinera doa* Adiskideen eskutitzak jaso genituen eta ongi hartuak izango ginela jakin, aurreratutako diruarekin bidaia ordaindu eta han non untziratu ginen Baionan, *Irribarrez* kasualitate, Anjelita izeneko itsasuntzi batetan!

Bi hilabetetik gora kostatu arren iristea, ia oharkabean iragan ziren, eta Jaungoikoari eskerrak itsaso barean nabigatu genuen eskuarki *Erromantikoki* Egunsenti zohartsuak eta ilunabar baketsuak gozatzeko tenoreak aurkeztu zitzaigun... Untzia ez zen, egia esan, dotore horietakoa; badakizue, gu lakoentzat ez da apaindura gehiegi izaten. Dena den, tropikoetako haize epelak eta Anjelaren ondoan joateak bidaia erosoagotu egiten zuen.

Bizpahiru pauso alde batera. Geldi berriro, apal Banuen, horratio, har bat nere barruan. Amari agur egiteak eta sorterritik aldentzeak atsekabez betetzen ninduten. Itzultzeko esperantzarik ez zitzaigun falta, jakina, baina ez zen aski tristura hura gozatzeko. Oraingoan neure borondatez nindoan, eta hala ere bihotza zauriturik sentitzen nuen *Isilunetxo*a Barne barnetik irten zitzaizkidan bertso hauek *Goxo hasiko da, sentimenduz beterik.*

1 - Gazte gaztetandikan
herriatik kanpora
estranjeri aldean
pasa dut denbora.
Herrialde guztietan
toki onak badira
baina bihotzak dio
"Zoaz Euskal-Herria"

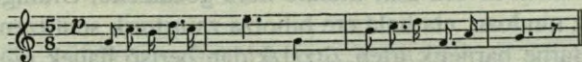
2 - Agur nere bihotzeko
amatxo maitea
laster etorriko naiz
kontsola zaitea.
Jaungoikoak nahi badu
ni urez joatea
ama zertarako da
negar egitea.

3 - Lur maitea hemen uztea
da negargarria
hemen gelditzen dira
ama ta Herria.
Urez noa ikustera
bai mundu berria
oraintxe bai naizela
errukigarria.

Suak ganoraz jarraitzen duela ziurtatuta, aurreko mahaian jezarriko da Buenos Airesek ez zuen porturik, eta itsasuntziak Rio de la Plata erdian ainguratu ondoren, txalupetan hurbildu ginen urertzera. Lehorrean ordea, ustegabeko ikuskizuna genuen. Eskuak jasota agurtzen jende mordoska bat zegoen bertan gure zain!

Adoretsu Hura bai harrera bikaina! Ah zer nolako ongi etorri be-roa! Elkar entzuteko moduan hurreratu ginenean, txalupan zutituta "Gernikako arbola" abestu nien alaitasunez. Hango besarkada, agur eta ohiuek ez zuten azkenik Gogor "Gora Iparragirre! Gora Euskal-Herria! Gora Gernikako arbola!"

Barnebidetako ateruntz abiatuz, ikuslegoari Zaratak dira goian?... Ziur ezetz?... Eskerrak. Etxekoandreairean pauso hotsak iruditu zaizkit Berrero erdira doala, oroitzuz Patxiku Mendiarekin, Karlistadan nire

kapitaina izandakoarekin gelditu ginen aste batzuk, eta imajinatzen duzue gure aurreneko betebeharra? Jakina! Xabier Lardizabal apaizak ezkondu gintuen, 1859.eko Otsailaren 26an, Patxiku eta bere emaztea lekuko zirelarik... Gero, jendeak eskatuta, tabernetan eta etxeetan kantatzen aritu nintzen *Maitekiro* Ene bizitzako egunik zoragarrienak izan ziren haiek, Anjela eta Joxe Mari, Joxe Mari eta Anjela...

Aitzinean Apika laster sentituko dut berriz orduko ilusio hura, emaztea eta seme-alabak honuntz datozenean, alegia. Kontatuko dizuet... Ameriketakoarekin jarraituz, Uruguayn nuen lehengusuak artzai lana agindua zidan, baina bertara heltzerakoan atzera egin zuen. Ez dakit nire itxura ez ote zitzaien gehiegi gustatu artzaintzarako edo zer pasatu zen, gaia da aitzaki piloa jarri zidala erabakia hartzeko orduan. Hau ikusita, lagun batzuei mila bat ardi erosteko lain diru eskatu nien, eta borondate onenarekin eskaini zidaten, neuk ahal nuenean bihurtzeko. Tratuan nengoela, lehengusuaren abixua ostera, arazoak konpondu zituela eta joateko ahalik eta azkarren, bere artaldea nire kargu utziko zuela eta. Zalantzan jarri ninduen, aukera aproposena zein ote zen asmatu ezinik, eta zuzen ala oker, lehengusuarengana jo nuen, aurrenengo senidea zela pentsatuz *Txurru* egin ondoren jarraitzen du Hiruzpalau urte eman genituen Uruguayn artzaintzan Anjelak eta biok *Iribarrez* Pariseko lagunek jakingo balute!... Ez nintzen artzai izateko jaioa, eta larri erabiltzen ninduten ardiok. Batean galdu, hurrengoan ihes, beti zerbait! Esaten zidan bai, Anjelak, ardura gehiago hartzeko, baina ardiak askatasuna maite bazuten, zer egingo nien nik? *Eskuak zabalduz* Atzetik ibili egun guztian? *Apal* Azkenean ez nuen atarramendu onik atera toki hartan; behin alboko artzaia eta neu gogor haserretu ginen ardiak nahasturik zeudelako, eta gutxien espero nezakeena gertatu zitzaidan *Harriturik* Lehengusua nire alde jarri beharrean bestea defendatzen hasi! “Hori diagu? Hago lasai, ez diat aurrerantzean buru-hausterik emango!” Dena bertan behera utzi eta Montebideora aldatzea erabaki genuen.

Dabilela Anjelak muturra apur bat zimurtu zuen “Atzeratutako soldatak eska ezaiok behintzat”, zioen. Eta finean zera, ni harroko samarra izaki, ez nengoen doilor haren aurrean makurtzeko. Beste nonbaiten aurkituko nuen lana, eta horrela iragango ez balitz ere berdin zitzaidan. Txoriek ez zuten deusere eta alaiki bizi ziren. Zergatik ez

geu...? Usu pozik sentitzen nintzen ardiekin, patxadan, nere gisa kantari edo bertso gintan. Alabaina, alderdi haietan hainbeste urte igarotzeak sobera aspertu ninduen *Burua mugituz* Ez nengoen hartara ohitua.

Montevideon ostera *Alai* Ah! Seme bat ekarri genuen, Benigno. Eta lehendik ongi konpontzen baginen Anjela eta biok, haurrak pozez bete gintuen, arras zoriontsu... Asko gustatzen zaizkit gaztetxoak *Jaka seinalatuz* eta sakelean beti daramatzat goxoak beraiei emateko. Nire adinekoek barre egiten didate horrelakoa naizelako *Sorbaldak jasoz* Hor konpon. Gaur bertan, irribarrez oheratu da Zozobarroko neskatila eskukada gozoki eman diodanean.

Aulkian jezartzen dela Montevideora txiro heldu arren, Martin napar borondatetsuak etxe bat alokatzeko adina diru laga zigun, eta taberna bikaina zabaldu genuen bertan... Imajinatzen duzue jarri nion izena? Norbaitek asmatuko zuen honez gero. Bai, "Gernikako arbola kafetxea".

Lasai, oinak gurutzatuz Aurreneko zeregina, noski, orma guztietan arbola santua pintatzea. Laster egin zen ezaguna, eta egun osoa jendez beterik zegoen *Irribarrez* Egun erdi eta gau erdi esatea egokiago litzateke, ezagun anitz bait nituen eta berandu arte jarraitzen genuelako zortzikoak abesten eta berriketa bizian. Emaztea haserretu egiten zitzaidan, hori ez zela taberna aurrera ateratzeko ganorea eta "Zer nahi duzu, emakumea? Bezeroekin ongi moldatzea komeni zaigu"... Anjelak ez zidan hori sekula ulertu. Eta bai, orain eta hemendik begiraturuz gero, arrazoia bere aldetik zegoelakotan nago. Ez nintzen bizimodu hartarako aproposa, zerbitzea adina edatea laketzitzaidalako, kantatzen lanean baino aisago iharduten nuelako... Kobratzeko ere, zelako komeriak. Ez dut eduki inoiz dirua eskatzeko aurpegirik, eta gutxiago adiskideei, eta ondorena *Eskuak zabalduz* gura zuenak bakarrik ordaintzen zuela. Azkenean, zorrez beterik agertu ginen, eta derrigorrean utzi genuen kafetxe eder hura. Neregatik izan balitz beste urte pare bat jarraituko nuen... Amore eman behar, ordea.

Zutituz, intxaurrak eta ogia jaten hasiko da, tarteka Argentinan bizimodu erosoagoa eramateko bidea zegoela eta batzuk hara joateko gomendatzen zidaten. Halere, lurralde atsegingarriagoa eta menditsuagoa delako, nahiago nuen Uruguayn bizitzea. Tontorren artean ibiliz gero, Euskal-Herria hurbilago geneukan bihotzetan *Apal* Kafetxea itxi

ondoren, ez genuen ezertxo, eta ataka larri hartan Santi Arizabalo pasaitar jatorrak lagundu zigun mila ardi utziaz...

Nere aita gozogilea zen *Zalantzan* Aipatu dizuedala? Barkatu, batzutan korapilatu egiten naiz. Gizon fina eta leiala, zinez "Gogor saiatu eskolan, Joxe Mari. Ez haut lanean jarriko ikasteko grina erakusten baduk. Bazeudek belar motzetan hazitako gizon handiak" zioen sarritan... Ziur asko, berak izan ez zuen aukera eskaini nahi zidan...

Urte dexente eman genituen artzantzan, eta hasieran ederki moldatu ginen umeekin baso bakarti haietan. Zaldi bikain bat erosi genuen ardiak zaintzeko, eta honez gero esperientzia banuela zirudien, edo us-te nuen, baina nik lehengo lepotik burua *Mahai ertzean jezarririk* Belar gainean lasai etzanda bertsoak egitea atsegin nuen, eta jakina, ardiak galtzeko ez dago bide hoberik. Txit ondo gogoratzen naiz nolako artaldetzarra zen Arizabalorena, eta denborarekin zer gauza bitxia gertatu zitzaidan *Ikuslegoari* Intxaurrak gustatzen zaizue? Neri izugarri! *Jaten* Zazpi ardi bakarrik nituen beltzak, eta besteak bezain dotoreak ez zirelako, edo zuriek apur bat baztertzen zituztelako, beraiek neuzkan gogozkoen *Sentikor* Kopla batzuk ere eskaini nizkien. Gero, ni artzai gibelhandia izatea aski ez balitz, bertako eta "matrero"en arteko izkanbila piztu zen, eta etengabeko eskabideak egiten zizkiguten tropak mantentzeko. Batean hogeit hamar ardi eta hurrengoan berrogei, gaur alde batekoek eta etzi bestekeok, ia artalde barik gelditu ginen *Txurru* egin ondoren Ez nintzen gerratean inorekin konprometitu, eta behartsu nekuskielako, ardiak kentzerakoan ez nien aurpegi txarrik jartzen; baina azkenerako, zazpi beltzokina laga zizkidaten.

Goian zerua eta behean lurra ostera. Osasun aldetik ere orduantxe eduki nuen ikaragarritzko larrialdia. Ia hiltzeko zorian erabili ninduten ur lohiak edateagatik sortutako sukarreak. Gure Anjelak Mercedes hirira eraman ninduen, eta Durañona sendagileari esker-rrak garaitu nuen gaitz hura *Ezkerdun* Gizon zintzoa, Durañona jauna *Isilunetxo* Harrez gero elkarrenganako estimazio handia gorde genuen. Bene benetan gustatzen zitzaizkion nire zortzikoak, euskaltzale sutua bait zen. Gainera, bere abereak eta eremuak zaintzea eskaini zidan, eta ahantzezinezko bost urte eder iragan nituen bertan *Zizeilu ertzean jezartzen da* Nerau lanean moldakaitz xamarra izan arren, eta berak bazekien hori, arduradunen mailakoo soldataz or-

daintzen zidan... Azkenean aldendu egin nintzen bere ondotik. Nahiago nuen neure gisa ibili, onerako edo txarrerako, Durañona borondatetsu hari kalte gehiago jasaneraztea baino.

Eta artzai berriz, oraingoan Ubalde Zuberotarrak utzitako artaldearekin *Irribarretsu* Gertaera hauek adiskideei kontatzen dizkiedanean, adarra jotzen hasten zaizkit, gozogile baten semea ez dela inoiz artzailanetan ezagutu eta. Baliteke hori egia izatea, lau aldiz aritu bait nintzen artzaintzan eta lauretan porrot egin nuelako *Isilunetxo* Ez dakit, beste anitz gauzetan antzera suertatu zait. Ene patua izango da... Agian neu naiz beti aldrebes jokatzeko duena, eta ehun gudutan arituz gero denak galduko nituzkeena.

Zoritzarreko urte batzuk pasatu nituen ardi zaintzen, ezen Durañonarekin egondako garaia baketsu xamarra izan bazen, atzera hasi bait ziren matxinadak, bata bestearen jarraian, zazpi-zortzirarte bai behintzat. Eta neu inorekin nahastu ez arren, batean gorriak zirela eta hurrengoan zuriak, ardi gehienak okelatarako hik zizkidaten.

*Zutituz Zer egin?... Motelduta, abailduta nengoen. Zortzi ume ekarri, sei mutil eta bi neska, eta pobre jarraitzen nuen. Sasoi txarrean helduko ginen Ameriketara? Edo beste nazioaren baten Uruguayn baino errazago ote zen? Erdira doala Honelako galderak egiterakoan ohartu nintzen Hegoameriketara joandako ia euskaldun guztiak bertan gelditzen zirela etsipenez, lana gogor egin beharrean bizi ahal izateko, eta jaioterrira banaka batzuk itzultzen zirela. Alabaina, handik datozenak aberastutakoak ohi dira, indianoak, besteek ez direlako ausartzen dirurik gabe etortzen... Eta neronek? Ez ginela aberastuko garbi zegoen, eta bestalde, jadanik itzultzeko gogoa genuen, gero eta handiagoa. Nire Amerikak eginda zeuden, eta hobeto biziko nintzen neure sorterri maitatean *Adoretzu Ze* arraio! Txiro jarraituko nuen, baina euskaldunek harrera ona egingo zidaten. Hainbeste aldiz kantatu diot Euskal-Herriari, hainbat bertso eskaini diot, ezin nituen hezurak Ameriketara utzi! Hango etorkizuna ikusita zegoelako Anjelak ere etortzea gura zuen. Gainera, seme-alabek kezka betetzen gintuzten; nahiz eta etxean oraindik euskaraz mintzatu, bertarakotzen hasiak ziren, eta urte gutxiren buruan euskal arrastoak oro galduko zituztela pentsatzen genuen.*

Aurreratuz Gazteak izanik iragandako matxinadez asko arduratu ez arren, auskalo zer gertatuko zitzaien hurrengoekin. Eta Joxe Mari

zaharrak karlistadan burukatu duenean, semeak Uruguayko matxindan sartzea, ba, ez dakit... ulerkaitz samarra iruditzen zitzaidan, zitzai-
gun *Seinalatuz* Hau da asaben lurra, ez hura, eta gure ondorengoen
sorterria era berau izan dadila.

Garai hartako bertso batekin gogoratzen naiz *Errezitatzen hasiko da, sentiberatsu*

Itsaso aldera beti begira
zabal zabalik begiak,
oh Jaun maitea, ze urrin dauden
Euskal-Herriko mendiak.

*Sugatera hurbilduta, albotikuak sartu alaz hauspoarekin arituko da. Bertatik Gero eta minduago nengoen, eta heltzen zitzaizkigun albisteak ez ziren batere atseginak. Beste gerra bat, Foruak erabat kenduta, euskaldun askoren egonezin eta amorrazioa... Hango eta hemengo egoerak zeharo astindu ninduten *Aurreneko mahairaino datorrela, apal* Familia osoa batera bueltatzeko, ordea, diru asko behar zen, eta lehenengo neu bakarrik etortzea erabaki genuen. Horrela, hemen zintzo jokatuta aurreratuko nuen beraiek ekartzeko lain, eta denbora gutxi barru denok elkartzeko ginen Urretxun, bizi berri bat hasteko *Mahai ertzean eserita* Uruguayn eta Argentinan nituen adiskideei laguntza eskatu nienean, gogo onez eman zidaten ahal zutenek. Diru gehiago ateratzeko Buenoak Airesen jaialdi bat antolatu zen, eta hantxe abestu nien azken aldiz nere "Gernikako arbola" *Minberaturik* Negarrari eutsi ezinik agurtu genuen elkar...*

Euskaldunen arteko giro anaior hura egokiena zelakoan, "Ameriketatik Urretxuko semea" eskaini nizkien. Neronek Urretxu aipatzen nuen tokian norberak bere jaioterriaren izena jar zezala, eta horrela guztiok sorterria hurbiltxeago sentituko genuela... *Kitarra hartuta, mahai ertzean jarraitzen du*

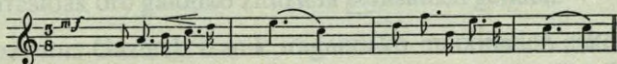
1 - Bilarreal de Urretxu
nere herri maitea,
seme bat hemen duzu
amodioz betea.
Nahi baina nola ikusi
hau da lan tristea,
zuretzat nahi dut bizi
Urretxu nereaa.

2 - Bi mila te seirehun
legua badira,
Montevideotikan
Euskal-Herrira.
Nahiz esperantzetan
etorri bagara,
aurreratasun gabe
urteak joan dira.

3 - Agur adiskideak
ikusit artean,
zuenganatuko naiz
egunen batean.
Esperantzakin bizi
nahi dut bitartean,
gero hezurak utzi
nere lur maitean.

Kitarra mahai gainean utzita, dabilela Bi mila pesotik gora batu nituen, eta bidaia ordaindu ondoren, Anjelari laga nion beste dena. Hala ere, azken orduan ez zuen umeekin bakarrik gelditu nahi, beldurra ematen bait zion gu biok elkarrengandik bereizteak "Bildutako diru honekin artalde berria eros dezagun! Euskal-Herriitik datozkigun berriak ilun samarrak dira eta hobe dugu berriz artzaintzan hastea" zioen ene Anjela zuhurrak... Argazki polita atera genuen seme-alabekin *Ikusle-goari erakusten dio berriz, kontent. Patrikan sartzerakoan* Eta beti bihotzetik gertu eramango nuela agindu nionean, zertxobait alaitu zen "Lasai zaitetz, emakumea, ez da luzarorako izango eta. Hemendik hila-bete batzuetara Urretxun ikusiko nauzue, eta ez gaitu inork eta ezerk bananduko"... Elkar animatzen saiatu ginen, zeren, halako une larritan, nork aska dezake gure eztarriaz jabetzen den korapilo nahasia?

Kanpoko ate aldera doa, burumakur. Bertatik Duela hiru urte t'erdiko kontuak dira eta ez ditut harrez gero Anjela eta umeak besarkatu.

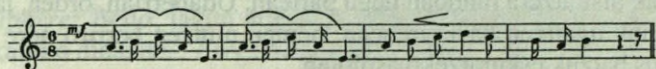

Baina arestian aipatu dizuedan legez, laster etorriko direlakotan nago. Horrelaxe ba, hango ibilerak.

Buenos Airesen itsasoratu nintzen, eta ez zait ahaztuko adiskide min batek esan zidana "Iparra, duela hemeretzi urte ailegatu zinetenean, bertan nintzuan zuei ongi etorria emateko. Eta berehala antzemanian ez hintzela gu bezalakoa, bizi-beharrak eraginda etorri ginen horietakoa. Bizar luzeekin eta kitarrarekin heldu hintzen, bertsolari, eta ez gure moduan, langile. Orduan poztu baninduan ere, gaur gehiago alegeratzen nauk bueltatzen haizelako. Han behar duk, Iparra. Euskal-Herrian zegok hire lekua".

Alaituz Eta lehendanik zoriontsu banengoen, konfidantzaz bete ninduten lagun zahar haren hitzek. Hemeretzi urte lagatzen nituen atzean, eta batere dirurik lortu ez arren, familia bikaina nuen nire deia-
ren zain sorterrira itzultzeko *Isilunetxoa*. *Longaina mahaira jasoten du*. *Ukalondoak belaunetan ipinita, bertatik* Haranzkotan baino luzeagoa egin zitzaidan itsas bidaia, hainbestearainokotxe desiratzen bait nuen etxeratzea, eta Urriaren 20an lehorreratu ginenean, berehalaxe hartu nuen Goierriako bidea *Tente* Hemengo mendiak, ibaiak, base-
rriak *Hunkituz* begizatzean, barnean sentitzen nuen kabitu ezinezko poz hura azaltzearren, kantatzeari ekin nion... *Zutituta, goxo hasiko da, gero eta adoretuago jarraitzeko. Kitarra barik.*

Hara nun diran mendi maiteak,
hara nun diran zelaiak,
baserri eder zuri zuriak
iturri eta ibaiak.
Hendaian nago zoraturikan,
zabal zabalik begiak,
hara Euskal-Herri, lur hoberikan
ez da Europa guztian.

Oh Euskal-Herri eder maitea,
hara hemen zure semea,
bere lurrari mun egitera
beste gabe etorria.
Zuregatikan emango nuke,
pozik bai nere bizia,
beti zuretzat, hil arteraino
gorputz ta arima guztia.

*Txurru*t egin ondoren, *erdira doa* Lehen egunetako harrera beroa izan zen, noski. Adiskide eta ezagun zaharrak nonahitik agertu zitzaizkidan. Ez nuela kejarako arrazoirik esan behar *Pozik* Berriz nere sorterrian zehar kantatzeko aukera neukan! *Paretako erlojuari begiratzen dio*. Bertatik Horrela jarraitu nuen gabonak alderarte, baina neguan festa gehiegi ez daudelako, diruz larri antzean nenbilen eta zerbait asmatzeko premian nengoen. Bestalde, eta neronek hori pentsatuta eduki arren, irabazten nuenarekin ez zegoen aurreraterik andra semeak Ameriketatik ekartzeko *Apal* Hura bai zela egoera larria!... Anjela maiteaz gupiturik, gauero begiratzen nuen, ohean nentzala, arestian erakutsi dizuedan argazkia *Burumakur* Zerbait egin nahi eta, ezin! *Ikuslegoari* Apika zuei ere tokatu zaizue nehoiz horrelakorik...

Bizpahiru pauso eskuin aldera Aholku bila hasi nintzen, eta zera zioten, erakunde publikoei eskatzea izango zela egokiena. Nire zortzikoek Euskal-Herria goratzen bazuten, laguntza maila horretatik heldu beharko zitzaidala. Eta Probintzietako Aldundietara izkiriatu genuen eskaera hau eginaz, hots, nik urtean zehar hainbeste jaialditan abestuko nuela, sorospide jakin baten truke. Halaber, ordurarteko bertsoak eta egingo nituen berriak beraiei emango nizkiela, arlo horretako euskal kulturaren onurarako *Erdira dator berriz* Amore eman nuen, ideia aproposena zelakoan. Adiskideek ziur zeuden bide horretatik laguntasunen bat jasoko nuela, eta esperantzatxoarekin poztuta, Madrilera ezagunak bisitatzera nindoan negu partean. Udaberrian, ordea, jaiak eta erromeriak ugaltzen hasi zirenean, hemen nintzen berriro nere kanten bidez sos batzuk eskuratzeko asmotan.

Isilunea. Mahai ertzean sostengatuta, etsiturik Ilusioak eta usteak bai, baina "usteak erdial ustel" sarritan. Gure zorioneko Herri hau ez

zen lehengoa. Anitz gauza berriztuta zeuden. Neroni aldatuta nengoen bezalaxe *Eskumarekin seinalatuz* Ileak urdinduta, ahotsa kraskatzen jadanik... zahartzaroa *Motel jarraituko du* Egia aitortzeko, uda horretan ez zidaten espero nuen beste herritatik deitu, eta horietako batzuetan gainera, ez zegoen garai bateko arrakasta lortzerik. Jaiak berberak baziren ere, orain onenak emandako agurea aspaldiko abesti ezagunak kantatzen besterik ez zekusaten. Gauza polita izango zen agian, baina aintzinakoa, zaharkitua *Zutitu egiten da, eskuak patriketan sartuta* Aguro ohartu nintzen hortik ateratakoarekin neu doi doi bizitzeko lain zegoela. Diputazioetatik, berriz, ez nuen erantzunik jasotzen, eta kezka nintzen. Ia urte bete sorterriratua, eta oraindik inolako burubiderik atera gabe jarraitzen nuen. Betiko antzera diru faltan, bakardadean, Anjela eta umeak urruti...

Bere kasaz "Berrero Ameriketara joan behar ote diat? Familia ekartzeko adina diru aurreraterik ez bazegok, bukatu dituk hemengo kontuok *Seinalakatuz* Itzuli egingo nauk"... Burutazio hauek adiskideei agertu nizkienean, ezetz eta ezetz, Aldundietako erabakia iritsi arte itxoiteko behinik behin, bien bitartean beraiek lagunduko zidatela eta. *Patxadan* Horrela iragan zen hurrengo negua *Atzera doa. Kontraleihoak zabaldu eta begiratu ondoren* Orduantxe mudatu nintzen amaren baserrira, Txapartegira. Behelainoagatik gaur bistan ez egon arren, aparteko leku ederrean kokatuta dago *Itzuliz* Bertan bizi naiz pozik asko, noizbehinka Zozobarrora etorritz.

Uda parterarte betiko antzera segitu nuen, herri jaietan kantatuz, eta uztailean Elizondoko literatura lehiaketara aurkeztea otu zitzaidan, ea ezer lortzeko biderik zegoen edo. Nire lanaren gaia "Jaungoikoa eta Sorterria" zen, *Iribarrez* noski, eta dotore egiten saiatu banintzen ere, *Arrese-Beitiak* jaso zuen saria, neu bigarren geldituz... Ohi bezala pobre, nola ez. Baina hango giro paregabea ikusita, gogozko ahapaldi batzuk idatzi nituen *Aitzinean, urduri xamar* Jaialdietan bertso ezagunenak kantatzen ditudalako, bapatean ateratzen zaizkit; Elizondoko hauek osterara errezitatuak dira, eta guarko moduko abagadunetatik salbu... *Iribarrez* Beno, lagun artean gaudenez, punturen bat gaizki badao barkatuko didazue... *Errezitatzen hasten da.*

1 - Elizondoko uri
eder politean
euskaldun ugari
bildu da bakean,
esanaz batu gara
bai zori onean
gorrotorik gaur ez da
gure batzarrean.

2 - Naparren elkargoa
buruzai dugula
zer zorionekoak
maitatzen bagara,
euskaldun on guztiak
zerura begira
esan Euskal-Herria
salbatu dadila

3 - Mundu berrian ere
gaur euskaldun onak
nahigabetuak daude
bihotza dutenak,
galtzen gure euskara
ondra ta ohiturak
arren ez galdu doiak
Jainkoak emanak.

*Adoretsu, dabilela Saririk eman ez bazidaten ere, pozik atera nintzen Elizondotik. Zubiria abeslari naparrarekin, gaztetako adiskidearekin egin nuen bertan topo eta ea herriz herri kantatzen lagunduko zidan eskatu nion "Bai aixkide, moteltzen ari nauk, ahotsak ez zidak behiala adina erantzuten, eta hirekin ihardutea hobe diat"... Harrez gero gutxitan aritu gara aparte *Burua mugituz* Zima bikaineko gizona, Zubiria *Alde batean, geldi* Hala igaro zitzaigun urtea. Hobetoxeago, bakarrik ez nenbilelako, baina Anjela eta umeak Hegoameriketara jarraitzen zuten... *Betilun* Aldundiak ordea, lehenetan.*

Negua Txapartegin eman ondoren, uda partera berotuta nengoan familiarengana bueltatzeko asmotan, eta zaldun batzuegatik izan ez balitz, jadanik joanda egongo nintzatekeen *Apal* Arazoak konponduko zirela esanda, zerbait gehiago itxoiteko erregutu zidaten, eta bigarren bider honetan ere baietz erantzun nien *Zalantzan* Zentzunak itzultzeko, barneak gelditzeko *Isilunetxoa* Azkenean bihotzari kasu eginaz, beste urte betean geratzea erabaki nuen *Eskuman hiru behatz seinalatuz* Hirugarrenetik ez nintzela pasatuko zin eginda!

Minberaturik Anjelak berriz "Noiz arte, Joxe Mari, noiz arte egon behar dugu elkartu gabe? Pentsa dezakezu nolako egoeratan aurkitzen

garen hemen. Nagusienak, etxeko gosea arintzearren, morrontzan ari dira ia tripa-trukean. Txikiak aldiz, nerekin nolabait. Aitaz galdetzen didatenean, eta maizegi da, zer ihardetsi ez dakidala jartzen naute...”

Kitarra hartzera doa Artista handia naizela diote batzuek; bertso-lari ajolagabea besteez; arlotea gehienek... Nortzuk ote daude zuzen? *Pentsatuz* Artista baldin banaiz, apartekoa ez behintzat, zahartzaroan hain pobre aurkitzeko. Zortzi umeren aita ajolagabetzat hartzea berri... Eta arlote? Euskal-Herri guztian milakek eta milakek arretaz entzun didatenean? *Etsipenez* Apika, denetatik apur bat izango naiz... Edo ameslaria besterik ez *Kitarra jotzeko eran jarriz* Gaztetako bertso bat datorkit gogora... Gure artean, gaur baino ilusio gehiago nuen moldata nuenean... *Leun hasten da.*

Kitarra zahartxo bat da

neretzat laguna

honela ibiltzen da

artista euskalduna,

egun batean pobre

beste batez jauna

kantari pasatzen dut

nik beti eguna.

... Orain arte ikusi dudanarekin “Egun batean pobre, beste batez jauna” kantatu ordez “Gehientxoenetan pobre, lantzean behin jauna” hobeto datorkiolakotan nago...

Kitarra zahartxo bat da

neretzat laguna

honela ibiltzen da

artista euskalduna,

gehientxoenetan pobre

lantzean behin jauna

kantari pasatzen dut

nik beti eguna.

Kitarra zizeiluan lagatzen du Hamaika halako Erdira dator, alaiago Ohizko antzera jarraitu genuen iragan neguan, eta txit ondo jiratzen nintzen Zubiriarekin; jaialdietan elkarren aldamenean, zokoguneak eta pozaldiak konpartitu... Bertsolari batzuek ez zuten onartzen gure jokara, diruagatik edonon kantatzen genuelako Ganoraz Baina ze arraio! Honela bizi izan gara beti, eta ikusleagoak erantzuten duen bitartean, guregatik segi!

Iazkoa zen gainera arestian aipatu dizuedan hirugarren urtea, aurrea edo atzera egitekoa, eta udaberriari kezkatu nengoena osterara, familiarengana abiatzeko irrikari. Pentsamendu hauekin nengola Aldundien albiste prometagarria heldu zitzaidan, errekeritutako soropidea heriotzeraino jasoko nuela, hainbesteko bat hilero, neure mantenturako *Esku biak zabalduz* Mutilak, azkenean! Bizitza osoan hartutako berririk hoberentsuenetakoa! Adio nire larritasun eta kezkei!

Bestaldera doala, aidoso Zazpi hilabetetan eskuratu dut jadanik zorioneko soldata. Eta uda partean bildu nuenari Ameriketatik adiskide batzuek igorri zidatena erantsi ondoren, lehengo "gautxo" arropak baztertu eta *Gerrontzea ferekatuz, tente* berriak erosi nituen, edozeinen aitzinean agertzeko modukoak. Eta atseginez esan dezaket egun ez daukadala inongo zorrik, guztiei ordaindu diedalako. Gaurdanik seme-alabentzat aurreratzen hasiko naiz, beraiek merezi bait dute gehien.

Anjela kuttunari kontatu nionean "Berandu samar bada ere, norbait gogoratu da horregatik gutaz! Ah zer nolako poza eman diguzun! Denok batera itsasoratzerik ez badugu, txandaka joango gatzazkizu" *Dabilela* Eta agindu bezala, ontsalaz udaberriari datoz neska biak aitarengana, arbasoen sorterrira ezagutzera *Alaitasunez beterik* Egun goibelak laster amaituko dira niretzat. Eta familiakoekin bakarrik bizitzeko ahalgo dut etxea erosi...

Baretuago Jaungoikoari eskerrak, Anjela eta umeen ondoan zahartzaro lasaia edukiko dut, hainbeste ibilaldi neketsuen atsedena hartzeko *Geldi* Ez naiz lehen adina arituko hortik zehar; Urretxu inguruan moldatuko gara aitzinean, adiskideekin. Kontuak kontatu, parrandatxoren batera joan, zortziko berriak atera... Bapo gaude, baina *Paretako erlojuari bertatik begiratuz, harriturik* Arraioa! *Zutituz* Ia ordu bata eta ni hemen, ihardunean trankil! *Apaletik hartuta, jaka jazten* hasiko da Bihar ere egunak zabalduko du eta oheratu egin beharko. Beno, urte

askotarako denoi eta ezagutzen garenez, aurrerantzean elkar agurtuko dugu. Gabon eta bihar arte *Neguko longaina ipinita kanpoko atea irekitzera doa. Zalantzan... Itzuliz* Hain gau ederra pasatu ondoren, bukaera bikainagoa merezi duela deritzot. Eta benetako bertsolaria banaiz, ezingo dut alde egin azken agurra bota gabe... *Longaina aukian utzita, kitarra hartzen du* Lehentxoago esan dizuedanez, nire ize-na aipatuz gero berehala elkartzen da "Gernikako arbola"rekin, eta alderantziz *Erdian* Horrela izan dadila... *Apal hasi arren, adoretzu amaituko du, errepikapena bereziki.*

Gernikako arbola
da bedeinkatua
euskaldunen artean
guztiz maitatua.
Eman ta zabal zazu (b)
munduan frutua
adoratzen zaitugu
arbola santua.

... *Zortzikoa bukatzerakoan, jendea agurtuz patxadan aldentzen da. Hala ere, argiak ez dira itzaltzen.*

Oof ahotsa

... *Afari honetatik bi astera hil zen Joxe Mari Iparragirre biriketako neumoniaren ondorioz, Zozobarro Tixiki ostatuan bertan eta eliza-koak hartuta. Baserritar pare bat eta Zozobarrokoak izan ziren lekukoak azken arnasa bota zuenean, Zubiria izanik gorpuari Urretxuraino lagundu zion adiskide bakarra. Hiletan eliza beterik zegoen, eta Urretxuko herritarrez gain kanpotar ugari heldu zen azken agurrera.*

Aldean zeraman ondasun apurrak Anjelari utzi zizkion. Kitarra zaharra, oster, Zubiriari.

Emaztea eta seme-alabak behartsu jarraitu zuten Ameriketara... (Musika hasten den eran argiak moteltzen doaz, itzali arte).

